

კესო გეჯულა

მეგრული ლექსიკა სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის („სიტყვის კონა“) შექმნის უმთავრესი მიზეზი, როგორც „ანდერძ-ნამაგიდან“ ჩანს, იყო ქართული ენის გადარჩენა შერყვნისა თუ გაქრობისაგან: „ქართულთა ენათა ლექსიკონი აღარ იპოებოდა, რამეთუ ჟამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილ იყო... ვინაძთგან პატიოსანი ესე წიგნი დაჰკარგოდათ, ენა ქართული თავის ნებაზედ გაერყვნათ“ (ორბელიანი, 1991: 27). ლექსიკოგრაფის მიზანი იყო, ესწავლათ „ენა ქართული, შესრულებული და განვრცელებული და განრკვეული ფარნავაჰ ქართველთა პირველისა მეფისა მიერ“ (ორბელიანი, 1991: 28). აქედან ჩანს, რომ სულხან-საბა ორბელიანისთვის შესაკრებ ფონდს წარმოადგენდა საერთოქართველური მასალა („შესრულებული და განვრცელებული“ ფარნავაჰ მეფის დროიდან მოყოლებული - კ. გ.) როგორც წერილობითი წყაროებიდან, ისე ზეპირი გზით მოპოვებული. სწორედ ამიტომ გვხვდება მის ლექსიკონში არაერთი დიალექტური ერთეული, როგორც სამწიგნობრო ენის გამდიდრების უმთავრესი წყარო.

დიალექტური მასალის განმარტებისას გამოკვეთილად ჩანს ავტორის დამოკიდებულება სალიტერატურო ენისა და დიალექტების ლექსიკური მასალის მიმართ:

1. ე.წ. დიალექტური სიტყვა-ფორმის განმარტებისას იგი არ მიუთითებს ამ სიტყვათა სადაურობაზე; მაშინ, როცა უცხო ენიდან შემოსულ სიტყვებზე ყოველთვის აღნიშნავს, რომ ეს ლექსემა ქართული არაა; მაგ.: „სხვათა ენაა“, „თათართა ენაა“, „სომხურია“, „ბერძნულია“... მაგ.: „ეგირი თათრულია, ქართულად კოთხუჯი ჰქვიან“; „აზატი სომხურია, თავისუფალს ჰქვიან“; „მოროს ბერძნუ[ად] სულელს უწოდენ“...
2. დიალექტური მასალა განმარტებულია როგორც გარკვეულ სოციალურ წრეში მოხმარებული ფორმა: „მსოფლიონი... უწოდებენ“, ან „გლეხურად“/„გლეხნი... უწოდებენ“; ზოგჯერ კი კუთხეზეცაა მინიშნება, მაგ.: „მათე მცირე ფოსო გლეხურად“; „ბებია გლეხნი ყრმათ ამქმელს უწოდებენ“; „კუდური კუდიანი. ამას მსოფლიონი გრძნეულს უწოდებენ“; „დასტი ჭანნი კოკას

უწმობენ; საღვინეა დიდი“; „**კობუჯი** (კობუნჯი) იმერული ქალამანი“; „**ოჯიჯი** ბადე მეგრულად“; „**ჟარე** იარე მესხურად“.

3. ჩვენი საკითხისათვის, მეგრულთან დაკავშირებით, საინტერესო მიმოხილვას აკეთებს მწიგნობარი **ჟღურტულის** განმარტებისას: „მეგრელთაგან მრუდი ლაპარაკი, გინა ჩხიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი Z. ესე არს მეგრელთა და მისთანათა ავენონათა ლაპარაკი, გინა ჩხიკვთა და კაჭკაჭთაგან ლაპარაკი AB. მეგრელთა და მისთანათა ავენონათაგან ლაპარაკი Cb“...

ირკვევა, რომ სულხან-საბა ორბელიანისთვის მეგრული არის „მრუდი, ავენონათა“, ანუ არანორმირებული, სალიტერატუროსაგან განსხვავებული მეტყველება. ამასთან მეცნიერი კ. დანელია მიუთითებს, რომ **ჟღურტულის** განმარტება „ზოგადად ამჟღავნებს ავტორის შეხედულებას მეგრულ მეტყველებაზე, როგორც ქართულთან მიმართებით ძლიერ შეცვლილ („მრუდ“) სახეობაზე (წინააღმდეგ შემთხვევაში დამოუკიდებელი ენის სიმრუდეზე ლაპარაკი უაზრობა იქნებოდა)“ (დანელია, 1991: 615).

პროფ. თ. გვანცელაძის აზრით, „ტერმინები „**ავენონათა ლაპარაკი**“ და „**მრუდი ლაპარაკი**“ არასტანდარტული მეტყველების, კუთხური საუბრის აღმნიშვნელია. „**მეგრელთა და მისთანათა ავენონათა ლაპარაკი**“ მისთანათა გულისხმობს, რომ მეგრელები და **ზოგი სხვა კუთხის** მცხოვრებნი სამწიგნობრო ენისაგან ან ზეპირი კოინესაგან განსხვავებული ინტონაციით მეტყველებენ (ჟღურტულებენ)“ (გვანცელაძე, 2006: 71).

პროფ. რ. შეროზია მიუთითებს ლექსიკონში დადასტურებულ **ავენაობის** ანტონიმურ ცნებაზე **ენამზეობა - ენაგანათლებულობა**. თვლის, რომ „**ენაგანათლებულობა** აუცილებლად გულისხმობს სალიტერატურო ენის ცოდნას, მასზე მეტყველებას. **ენაგანათლებულთ** ერთნაირად უპირისპირდებიან როგორც „გლეხურად“, ისე „მრუდედ“ მოსაუბრენი, „ავენონანი“, ანუ სხვადასხვა („მისთანათა“) დიალექტებზე მოლაპარაკენი... [სულ-ხან-საბასთვის] მეგრულ-ლაზური დამოუკიდებელი, სხვა ენა რომ ყოფილიყო, ერთეულებს... დაურთავდა „სხვათა ენააო“, ან „მეგრელთა ენააო“ (შეროზია, 2007: 391-392).

პროფ. ე. დადიანის მიხედვით, „სულხან-საბასთვის მეგრული და ჭანური (იმერულის, მესხურის... მსგავსად) ქართული ენის კილოებია და არა ენები... „ავენაობა“ და „მრუდი ლაპარაკი“ სალიტერატურო ენისაგან განსხვავებულ, დამახინჯებულ ვარიანტს, დიალექტურ მეტყველებას აღნიშნავს“ (დადიანი, 2009: 67-68).

„სიტყვის კონაში“ ფიქსირებული მეგრულ-ლაზური ერთეულების გამოვლენაზე დღემდე არაერთ მეცნიერს აქვს ნამუშევარი (ი. ყიფშიძე (1914), ივ. ჯავახიშვილი (1937), მ. ალავეძე (1959), ვ. დანელია (1991), თ. ბოლქვაძე (2005), რ. შეროზია (2007, 2015), ე. დადიანი (2009)). ლექსიკონის დამუშავებისას, მკვლევართა მიერ აქამდე გაანალიზებული ერთეულების გარდა, კიდევ აღმოჩნდა მეგრული წარმომავლობის სიტყვაფორმები:

1. **განლიგება** (+ 6, 40 ბარუქ ZA) გაშტერებით უწყობობა ZAB. ლექსიკონში ვხვდებით ამ ერთეულის ძირეულ ფორმასაც **ლიგ-ი** „შტერის“ განმარტებით.

აღსანიშნავია, რომ საბასთან ფიქსირებულ ფორმებში დასტურდება **ლიგ-** ძირი; მეგრულ ლექსიკონებსა და ქეგლში შეტანილ ერთეულებში თავს იჩენს **ვ: მეგრ.: ლიგვა** 1. ბლაგვი, 2. მოდებილო, ყეყეჩი; **ლიგვალი** - მოსულელი; უნიათო; მოდებილო; **ლიგვინი** - გამომშტერებული ყურება (**ილიგვინანს, ოლიგვინანს**, „გამომშტერებული იყურება“) (ქაჯაია, 2001). ქეგლში მეგრულისგან განსხვავებული მნიშვნელობითაა დაფიქსირებული **გალიგვდება** „გაიყინება, დაზრება, გაითოშება; **გალიგვება** სახელი ამ ზმნათა მოქმედებისა; **გალიგვებული** გაყინული, გათოშილი, დამზრალი“, რომლებზეც მითითებულია რომ კუთხური ფორმებია (ქეგლი). **გალიგვება** ფორმა დასტურდება გურულსა და ლეჩხუმურში „გაყინვა, ძალზე გაცივება“ (დლონტი, 1984). როგორც ვხედავთ, მეგრულის სემანტიკასთან მათი დაკავშირება სირთულეს არ წარმოადგენს, გათოშილი, დამზრალი ადამიანის გამოხედვა იგულისხმება.

ასევე საყურადღებოა, რომ მეგრულ მეტყველებაში ამავე ძირს ა გახმოვანებითაც იყენებენ, რომელიც პიროვნულ მახასიათებელს გამოხატავს და სიარულისა და მეტყველების მანერას ახასიათებს: **ლაგვა-ა დაგვა** „ზარმაცი, უგერგილო, უმაქნისი, უნიათო, უქნარა; მოჩურჩუტო (ქაჯაია, 2003); **ლაგვალი** „უშნო, უგერგილო ლაპარაკი; (ქაჯაია, 2003), უნიათო სიარული, ჩლუნგი კაცის ლაპარაკი, ბოდიალი“ (ქობალია, 2010).

საინტერესოა **ლაგვას** პარალელურად დადასტურებული **ლოგო** ფორმა „შტერი“. ასევე ამავე ძირთან უნდა იყოს დაკავშირებული მტკნარი (უმარილო, უგემური საქმლის) აღმნიშვნელი სიტყვა **ლიგე** (ჭარაია, 1997), სხვაგან ვხვდებით **ლაგე** ფორმითაც (ქაჯაია, 2001-2002), ანუ **ვ-ს** გარეშე და ა გახმოვანებით.

პროფ. მ. ჩუხუას აზრით, საკვლევი ვ-ს არსებობის საკითხი ზანურში, შენიშნავს: „თუ ფონეტიკური დანართია, ქართულშიც რატომ ვლინდება?“ ს.ქართვ. ძირად აღადგენს *ლიგ(ჟ)- „მტერი, გამტერება“ ძირს > ქართ. ლიგ-ი, ლიგვ-|| ლიგ- : ზან. ლიგვ-ალ-ი, ლიგვ- / ლაგვ- (ჩუხუა, 2000-2003: 141). ამასთან შევნიშნავთ, რომ დღესაც გამოიყენება ლიგუ ფორმა, ხოლო ლიგვალი სიტყვის გამოთქმისას, გაბმულ მეტყველებაში ისმის ჟ (ლიგჟალი). რაც შეეხება ვ-ს საკითხს, ის წარმოადგენს ს. ქართვ. აღდგენილი ჟ-ს დავიწროებულ ვარიანტს. სალიტერატუროში კი იმიტომ გვხვდება, რომ თვითონ ფორმა დასავლურ ქართველურიდან, მეგრულიდან არის დამკვიდრებული მასში.

2. „სიტყვის კონაში“ გარდა გულისა და მისგან ნაწარმოები სხვა არაერთი ლექსიკური ერთეულისა (გულანი, გულითადი, გულისობა, იგულვა, ორგული, უგულისყურო...), ვხვდებით მეგრულ ფორმასაც გურიობა.

სულხან-საბა შენიშნავს ხოლმე, რომ გარჩევა და დაზუსტება სჭირდება ზოგ განმარტებას. მაგ.: გურიობა (გვრიობა D) (13, 20 იგავ.) მიდევნება არევით, თუ მიდევნება ოგურთა ZA. კიდევ გასინჯე, გარჩევა უნდა არეულობაა თუ მიდევნება (+ სიბრძ. 4,12; იგავ. 13 20 Cb). იქვე მიგვითითებს ნ. აგურიობდა. აგურიობდა (32,13 რიცხ.) Ab. სქოლიოში მიუთითებს: წყაროშია „აგურიობნა“-ო.

სულხან-საბასეული გურიობა ფორმოზრივ-სემანტიკურად იგივეა, რაც მეგრ. გურიობა/გურობა/გურება „გულისობა, დიდ-გულობა; გულფიცხოზა; გულობა“ (ქობალია, 2010). ო. ქაჯაიას თავის „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ გურება განმარტებული აქვს, როგორც „გულობა, გულით ნდომება“ და მაგალითიც მოჰყავს: გური იშენი გურენც - გული მაინც გულობს (ქაჯაია, 2002). ამ კონტექსტის მიხედვით მისი განმარტება შეესაბამება შინა-არსს, თუმცა ამ ერთეულის მნიშვნელობა გულისხმობს უთანხმოებას და გულმოსულობას, უგულობას.

აკად. არნ. ჩიქობავამ გამოყო გ- ძირი და ფუძის მაწარმოებელი აფიქსები: ქართ. -ურ-, მეგრ.-ჭან. -ურ-; სვანურში -უ- დაშლილია -ჟი-დ და გვხვდება ლ-ს მოკვეციტაც და ლ-იანადაც (გ-ჟი//გ-ჟილ-დ) (ჩიქობავა, 2008: 82). ჰ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მიხედვით, კი საერთო-ქართველური ფუძე ენის დონეზე აღდგენილია *გულ- არქეტიპი, რომელსაც მეგრულ-ლაზურში კანონზომიერად შეესატყვისება გურ-, სვანურში კი გჟ-ი (ფენრიხ... 2000: 155-156).

საინტერესოა, რომ **გულ-**: **გურ-** ძირებისაგან მრავალი ფუძეა ნაწარმოები სალიტერატურო ენასა და მეგრულში, რაც გულის სემანტიკას უკავშირდება. მეგრულ-ლაზურში ამავე ძირისგანაა ნაწარმოები სწავლასთან დაკავშირებული ფორმებიც: **გურ-აფ-ა** „სწავლა“, **ო-გურ-აფ-უ** „სასწავლებელი“, **მ-ა-გურ-აფ-უ** „მსწავლელი; მასწავლებელი“.

ვფიქრობ, „სიტყვის კონაში“ უშუალოდ მეგრულ-ლაზურ-რიდან მოხვდა. განხილული ფორმა არ დასტურდება ქეგლში.

3. საინტერესო ჩანს ლექსიკონში შესული ერთეული **დაჩინჩება** სავაჭროზე(დ) შესიტყვა ZABC. ძირეული ფორმა **ჩინჩ-** მეგრული წარმოშობისაა; ლექსიკონებში შესულია როგორც სახელური, ისე მისგან ნაწამოები ზმნური ფორმები: **ჩინჩოლუა** - крошить; სრ. ფუჩხოლუა (ყიფშიძე, 1994); ფშვენა, ფშვენეტა, ფშვენა (ჭარაია, 1997); **ჩინჩი** - წვრილი; წვრილმანი, ჩია-ჩია (ქობალია, 2010). ლექსიკონებში ფორმები **ჩ-**ს გარეშეც გვხვდება: **ჩიჩოლუა** დაფშვნა, დამარცვლა; დაფშვენეტა, დაკაკვლა (სიმინდისა); **ჩიჩოლირი** დაფშვნილი, დამარცვლული, დაკაკვლული (ქობალია, 2010).

არნ. ჩიქობავას ეტიმოლოგიის მიხედვით **მეგრ. ჩიჩ-ოლ** უნდა უკავშირდებოდეს **ქართ. ქურჩ-** (ნა-ქურჩ-ალ-ი) ძირს, ისევე როგორც **ჭან. ქურჩ-ოლ** „სიმინდის დაფშვნა“: „სიმინდის ფშვნი-სათვის, რომ ქართულშიც უნდა გვქონოდა ამავე ძირის (ქურჩ-) ზმნა, ჩანს სიტყვიდან: „ნა-ქურჩ-ალ-ი“ - სიმინდის ტაროს შიგნითა ნაწილი, რაზედაც მარცვლებია... მეგრული **ჩიჩ-ოლ-** იმავე **ქურჩ-** ძირს უნდა შეიცავდეს: **ქურჩ-** - **ქიჩ-** >**ჩიჩ-**... უ>ი მეგრულისთვის ბუნებრივია; **ქ>ჩ** შეიძლება ასიმილაციის ნიადაგზე წარმომდგარიყოს... რაც შეეხება **რ-**ს (ქურჩ-) უფრო საფიქრებელია ჭანურსა და ქართულში ის განვითარებული იყოს, ვინემ მეგრულს დაჰკარგვოდეს... ამის სასარგებლოდ ისიც ლაპარაკობს, რომ ქართულში უ-რ-აეო ვარიანტიც მოგვეპოვება (ნა-ქურჩ-ალ-ი) (ჩიქობავა, 2008: 333).

ამ შემთხვევაში მეგრულში (ჩიჩ-<ქურჩ-) **ჩ-**ს განვითარებაზე საუბარიც ბუნებრივი იქნება (ჩინჩ-).

პროფ. მ. ჩუხუა საანალიზო ერთეულს სულ სხვა ფორმას უპირისპირებს და ფუძე ენის დონეზე აღადგენს ***ცაც-** არქეტიპს:

ს. ქართვ. ***ცაც-** „იტვრევა, დაშლა, დანამცეცება“ > **ქართ. ცეც**, ნა-მ-ცეც-ი : **ზან. ჩინჩ-**|| **ჩენჩ-** < ***ჩოჩ-** : **სვან. ჩჩ-** || **ჩუნჩ-** < ***ჩაჩ-**. ქართულში დამოუკიდებელი ცეც- ზმნური ძირი ვერ

გამოვავლინეთ. ისტორიულად მის არსებობაზე მიუთითებს ნაზმნარი სახელი ნა-მ-ცეც-ი. ფუძის გახმოვანება აქ მეორეულია *ცაც- > ცეც- (შდრ. ჭარ- > || ჭერ-) - ისევე, როგორც სხვა ქართველურ ენებში: ზანური ე/ი საწყის სახეობად ო-ს ვარაუდობს (ქართ. ა (>ე) : ზან. ო), ხოლო სვანური უ (ჩუნჩ-) ასიმილირებული აა/ე არის - ჩანჩ-ურ- > *ჩუნჩ-ურ-. ინლაუტური ნ ფონეტიკური ჩანართია ზანურსა და სვანურში. ქართველურ ფუძეთა სემანტიკური ჩვენება იგივეობრივია (ჩუხუა, 2003: 331).

როგორც აღინიშნა, ნაზმნარი სახელები ნა-ქურჩ-ალ-ი და ნა-მ-ცეც-ი მიუთითებს ქართულში ამავე ძირის ზმნების არსებობაზე, რომელთა გამოვლენაც ვერ მოხერხდა. ვფიქრობთ, საბას ლექსიკონში სწორედ ამ მნიშვნელობის გამოსახატავად ზეპირი მეტყველებიდან შევიდა დაჩინჩება (ჩინჩება), თუმცა აბსოლუტურად სხვა სემანტიკით.

ქეგლშიც შესულია ჩინჩი¹, როგორც ჯანჯლობა (ვაჭრობაში), ღიჯინი და ჩინჩი² იგივე, რაც ჩრჩილი. მისი მეგრული მნიშვნელობა ნახსენები არ არის.

4. კოლომანი - მწარე დიდად Z. ნ. მწარე.

კოლომანი მეგრული გახმოვანების ფორმაა. როგორც პროფ. რ. შეროზია მიიჩნევს, კოლომანი შესულია ძველ ქართულშივე, რაც ლექსიკოგრაფის მიერ ძველი ტექსტების დამოწმებიდანაც ჩანს: კოლომანი - „ესაიას თავიდან“ და შემორჩენილი აქვს მეგრულს კოლო-ს ფორმით (შეროზია, 2015: 194). ლექსიკონებში ასეა განმარტებული: კოლო - горький - „კოლო-ჭურა“ кубышка (горькая тыква მწარე კვახი); კოლინჯი (< კოლო+ჯინჯი корень) горький корень, кирказонъ (ძირმწარე); კოლომანი весьма горький (ყიფშიძე, 1994); მწარე (მაგ. ქინაქინა), ხოლო პიმპილის სიმწარეს მეგრულად ჰქვია ნწარე, შდ. ლექს, კოლომანი დიდად მწარე (ჭარაია, 1997). გვხვდება მისგან ნაწარმოები ვაზის ჯიშის სახელები: კოლოში, კოლოშინა, კოლოშონა, კოლოშური. კოლო-მია - ხეა ერთნაირი (ქაჯაია, 2002).

კოლო//კოლომანი სხვა დიალექტებში არ დასტურდება. მეგრულ მეტყველებაში გამოიყენება კოლო ფორმით, მისგან ნაწარმოებია ზმნური ფორმა გი-კოლ-უ-ან-ს. ქეგლში შესულია კოლომანი სულხან-საბასეული განმარტებით.

5. ნარინ (+ ქართლის ცხ. Z) მეფის პირი Z.Aa.

ვფიქრობთ, როგორც ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებშია მითითებული, ამოსავალია ს.ქართველ. რ- ძირი, რომელიც სალიტერატუროში ენაში შემორჩენილია ვ-ა-რ, ხ-ა-რ, ა-რ-ი-ს და გან-რ-ინ-ებ-ა ფორმებში.

არნ. ჩიქობავა ამ ძირის ანალიზს იწყებს **ა-რ-ი-ს** „ყოფნა“ ზმნით და იქვე შენიშნავს, რომ **არი-||ორე-** ფუძეთა ძირი **რ-** უნდა იყოს. ამ ძირისაგან ნაწარმოებად მიიჩნევს მეგრულ და ჭანურ **რინ-** ფუძეს. ჭანური: დორინუ - მოგება (დაბადება - კ. გ.); მეგრულში რინა, რინი - ყოფნა; სხვადასხვა პრევერბებით: გე-რინა - დგომა, მორინა - მხარის დაჭერა, გიმარინა - მაღალ რამეზე ყოფნა და სხვა (ჩიქობავა, 2008: 301-302).

დამაფიქრებელია, რომ ჰ. ფენრიხ, ზ. სარჯველაძის ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ცალ-ცალკე ვხვდებით ს.ქართვ. **რ-** არქეტიპის აღდგენას **ვ-ა-რ**, **ა-რ-ს** შესაბამისად მეგრ. **ვ-ო-რ-ე-ქ**, „ვარ“, **ვ-ო-რ-დ-ი** „ვიყავი“, **რ-ე** „არის“, **რ-ინ-ა/რ-ინ-ი** „ყოფნა“; **მ-ა-რ-ენჯ-ი** „მყოფი“, **ო-რ-ენჯ-ი** „მომავალი“ (უნდა იყოს „სამყოფელი“- კ. გ.) და **გან-რ-ომ-ა**, **გან-რ-ინ-ებ-ა** ფორმებისთვის. ამასთან **გან-რ-ომ-ა**, **გან-რ-ინ-ებ-ა**, **გან-ე-რ-ა** ფორმებთან მეგრულში იმავე ძირისად ასახელებს **ვ-ო-რ-ინ-უნ-ან-ქ** „ვიფარებ“ (უნდა იყოს ვაყენებ, ვაბინავებ - კ. გ.), **დგ-ვ-ო-რ-ინ-ე** „შევიფარე“ (უნდა იყოს დავაყენე, დავაბინავე - კ. გ.) (ფენრიხი... 2000: 374-375).

ვფიქრობთ, წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულებისთვის ერთი ქუდის ქვეშ შეიძლება იყოს ს.ქართვ. **რ-** არქეტიპის გამოვლენა, რომლისგანაც ნაწარმოებია როგორც **რ-ე** არის, **რ-ინ-ა** ყოფნა, ასევე ჩვენთვის ამ შემთხვევაში საინტერესო **გე-რ-ინ-ა** (**გე-რ-ე** დგას) დგომა, **ნა-რ-ინ-ი** ნამყოფი, **გ-ნარ-ინ-ი** ნადგომი ერთეულები.

აქედან ვასკვნიტ, რომ **ნარინ-**ში იგივე სემანტიკაა შენარჩუნებული, რაც მეგრულში აქვს **ნამყოფი**, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში **მეფის კარზე მდგომი/ნამყოფი** იგულისხმება.

ქეგლში ეს ფორმა არ გვხვდება.

6. საყუდელი (4,7 იერემ.) სამყოფი ZA.

ამ ფორმაში ნათელია **ყუდ->ყუდ-ე** „სახლი“ ძირის მეგრული წარმომავლობა. სალიტერატურო ქართულში იგივე ძირისაგანაა ნაწარმოები **მყუდრო**, **მყუდროება**, **საყუდარი**, **დაყუდება**, **საყუდარი** ერთეულები. თუმცა გასათვალისწინებელია ზოგი მათგანის სემანტიკური ცვლილებებიც:

საყუდელი სულხან-საბა ორბელიანთან ისევეა განმარტებული, როგორც ი. აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონში (აბულაძე, 1973), მაგრამ **საყუდარი** ძველ ქართულში დასაჯდომს, ტახტს ნიშნავდა, დღეს კი ეკლესიას, ტაძარს ნიშნავს. **დაყუდება** დაცხრომა, დამშვიდება, დადუმება, მონაზვნობას აღნიშნავდა, დღეს მისი ეს მნიშვნელობა მხოლოდ ეკლესიურ ტერმინად

ბერად შედგომა, განდევნილობის აღმნიშვნელად შემორჩა, სხვა მხრივ კი, რამეზე დაყენების, დაყრდნობის; ფეხზე გაჩერების, დგომის სემანტიკა შეიძინა. **მყუდრო/ყუდრო, მყუდროება/ყუდროება** სიტყვებმა დღემდე შეინარჩუნა სემანტიკა „წყნარი, მშვიდი“, „სიწყნარე, სიმშვიდე“.

ქართ. ყუდ- ძირის **მეგრული** შესატყვისად გამოვლენილია **ყუდ-** და სვანური **ყუედ-** ძირები. საერთოქართველურ არქექტიპად კი აღდგენილია **ყუედ-** ძირი (სვანური მასალის მიხედვით ხერხდება ადრეული საფეხურისთვის ე ძირეული ხმოვნის აღდგენა) (ფენრიხი... 2000: 535-536).

სხვა ქართველურ დიალექტებში გვხვდება ყუდ ძირისგან ნაწარმოები შემდეგი ფორმები: **აჭარ. ყუდარი** - მყუდრო, ჩრდილი ადგილი, სადაც წვიმა არ ჩამოდის; შეყუდრებული - წვიმას შეფარებული. **გურ. ყუდრება, შეყუდრება, გადაყუდრება** - წვიმის დროს თავის შეფარება. მოხეურსა და ფშაურში გამოიყენება **ყუდელა** - მოხეტიალე; **ყუდიერა** - ადამიანი, რომელიც სულ დგას და ელოდება (დლონტი, 1984).

7. ლექსიკონში ორჯერ ვხვდებით **ფელიკი** ერთეულს: 1. **ფელიკი** (+36, 9 გამოსლ. ZAB) კარვის ზღუდე ZABCq. ფელიკად ითქმის სიდიდისაგან, რომელი არა იზიდებოდეს, და მოკვეთილად ანუ შეიკრვოდეს, ანუ შეიმზადებოდეს ნაკვეთისაგანი ერთი ანუ ორი (+ და Ca) ათი და ვიდრე მრავალამდე. ზღუდენი კარავთან, გინა მისთანანი, რაიც რავე იყოს Cab. 2. **ფელიკი** შაშხის ნაკვეთს უწოდენ გლეხნი ZA. შაშხის ნაკვეთს ფელიკად უწოდენ გლეხნი B. ღორის ჩამონასხევი, გინა თევზისა Cb.

ქველში შეტანილია **ფელიკი** „ხერხემალზე სიგრძეზე გაკვეთილი საკლავის თხელფერდზე გადანაჭერის ერთ-ერთი ნაწილი - საკლავის მეოთხედი; 2. კუთხ. რაჭ. დაკლული ღორის ნახევარი, სიგრძისად გაჭრილი; **დაფელიკება** „ფელიკებად დაჭრა“ ფორმები. სალიტერატურო ქართულში ზმნური ფორმა არ იძებნება.

ფელეკი/ფელიკი განაპობს, ჩამონაჭერს, ჩამონათალს გულისხმობს. ეს ერთეული ფორმოზრივ-სემანტიკურად მეგრულია. დასტურდება ზმნური ფორმაც **ფელეკ-ან-ს** (და არა **ფელიკ-ან-ს**) ხლეჩს, აპობს, შუაზე ჭრის (ქაჯაია, 2001-2002). აქედან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამოსავალი იყოს ენიანი ფორმა **ფელეკ-**.

ფელიკი დასტურდება გურულ, რაჭულ და ქიზიყურ დიალექტებშიც როგორც „დიდი ნაჭერი ხორცისა“. ხევსურულში კი - **ფელკი** ფორმით „გამოწეილი საკლავის ნახევარი; გამოწეილი საკლავს რომ ხერხემლის გაყოლებაზე ორად გაჭრიან, ამ ერთ ნახევარს ფელკს ეძახიან“ (დლონტი, 1984).

დამოწმებული ლიტერატურა:

- ალავიძე, 1959:** მ. ალავიძე, უცნობი დიალექტიზმები საბას ლექსიკონში, ლიტერატურული კრებული „რიონი“, №2, ქუთაისი, 1959;
- ბოლქვაძე, 2005:** თ. ბოლქვაძე, სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონის“ შექმნის სოციოლინგვისტური კონტექსტი, იდეოლოგიზებული ღირებულებები, თბ., 2005;
- გვანცელაძე, 2006:** თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006;
- დადიანი, 2009:** ე. დადიანი, მეგრულ-ჭანური სიტყვაფორმებისათვის სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ მიხედვით, ლინგვისტური ქართველოლოგიისა და აფხაზოლოგიის პრობლემები, I ტომი, თბ., 2009;
- დანელია, 1991:** კ. დანელია, მეგრულ-ჭანური ლექსიკის საკითხები, ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები), II ტომი, თბ., 1991;
- ორბელიანი, 1991-1993:** ს.ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბილისი, I ტომი, 1991, II ტომი 1991;
- ფენრიხი... 2000:** ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000;
- ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (რვატომეული),** თბ., 1950-1964;
- ქაჯაია, 2001-2002:** ო. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I, II, III ტომი, თბ., 2001-2002;
- ქობალაია, 2010:** ა. ქობალაია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010;
- ღლონტი, 1984:** ა. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984;
- ყიფშიძე, 1914:** Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматиею и словарем, С.ПБ., 1914; წიგნში: ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებები, თბილისი, 1994;
- შეროზია, 2007:** რ. შეროზია, ქართველური სალიტერატურო ენისა და სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ ზოგადი საკითხისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, XI ტომი, 2007;
- შეროზია, 2015:** რ. შეროზია, მეგრულ-ლაზური სიტყვა-ფორმებისათვის „სიტყვის კონასა“ და უძველეს ქართველურ ძეგლებში, ქართველური მემკვიდრეობა, XIX ტომი, 2015;

- ჩიქობავა, 2008:** არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, შრომები IV ტომი, თბ., 2008;
- ჩუხუა, 2000-2003:** მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003;
- ჭარაია, 1997:** პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ, 1997;
- ჯავახიშვილი, 1937:** ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თბ., 1937; წიგნში: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. X, თბ., 1992.

Keso Gejua

Megrelian vocabulary according to Sulkhan-Saba's "Sitkvis kona"

Many scientists still work on the detection of Megrelian-Laz units recorded in Sulkhan-Saba Orbeliani's "Sitkvis kona" (I. Kipshidze (1914), Iv. Javakhishvili (1937), M. Alavidze (1959), K. Danelia (1991)), T. Bolkvadze (2005), R. Sherozia (2007,2015), E. Dadiani (2009)). During the development of the dictionary, in addition to the units previously analyzed by researchers, word forms of Megrelian origin were also found. The article analyzes the units of order, **განლიგება** [ganligeba], **გურიობა** [gurioba], **დაჩინება** [dačinceba], **კოლომანი** [kolomani], **ნარინ** [narin], **საყუდელი** [saqudeli], **ფელიკი** [peliki].